

POLIFONIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA STRUKTURASI

Raxmonova Vazira Raxmonivna

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti 1-bosqich magistri

Annotatsiya: *Maqolada polifoniyaning rivojlanish tarixi, uning eng qadimiy shakllari hamda taraqqiyot bosqichlari haqida fikr yuritilgan. Polifoniyaning strukturaviy jihatlari namoyon qilingan.*

Kalit soʻzlar: *Polifoniya, gomofoniya, motet, oratoriya, messa, kantata, prelyudiya, fuga, passakalya, sonata, variatsiyalar, qoʻshiq, madrigal, ballada, kompozitor, fantaziya, chakona, geterofon.*

Annotation: *The article examines the history of the development of polyphony, its oldest forms and stages of development. The structural aspects of polyphony are demonstrated.*

Key words: *Polyphony, homophony, motet, oratorio, mass, cantata, prelude, fugue, passacaglia, sonata, variations, song, madrigal, ballad, composer, fantasy, chaconne, heterophone.*

Jamiyatning zamonaviy taraqqiyoti, inson hayoti hamda faoliyatining turli sohalarida jahon tizimlarining globallashuvi va integratsiyalashuvi, Oʻzbekistonda bozor iqtisodiyotiga oʻtilishi kasb sifatiga tobora yuqori talablar qoʻymoqda. Ayniqsa, bugungi kunga kelib, taʼlim va uning sifati xalqaro tajribalarga mos boʻlishi, har bir fan doirasida bajarilgan ishlar zamon talablardan kelib chiqib bajarilishi alohida eʼtirof etilmoqda.

Polifoniya, oliy musiqa oʻquv yurtlarining musiqashunoslik, bastakorlik va ijrochilik boʻlimlarida oʻrganiladigan eng murakkab musiqiy-nazariy fanlardan biridir. Polifoniya kursining asosiy maqsad va vazifalari nazariy asoslarni oʻrganishga, shuningdek, polifonik usullar va shakllar sohasidagi amaliy koʻnikmalarni egallashga yoʻnaltirilgan.

Polifoniya (lotincha: polyphonia poli... va fon) — ovoz (kuy)larning ifodaviy-badiiy oʻzaro tengligiga asoslangan koʻp ovozlilik turi. Aksi — gomofoniya. Turli xalqlar musiqa merosida va kompozitorlar ijodida asosan 3 ta Polifoniya turi ajratiladi: kuy va unga joʻr boʻluvchi variantlarning baravar sadolanishiga asoslangan yordamchi ovozli Polifoniya; ovozdan ovozga oʻtadigan bitta kuy (mavzu)ga asoslangan imitatsiyali Polifoniya; bir necha mustaqil kuy bir vaqtning oʻzida sadolanishiga asoslangan kontrastmavzulidir.

Polifoniyani oʻrganishda uning tobora shakllanib borishi, oʻzgarishi, bir shaklning rivojlanishi va boshqasining yoʻqolib ketishi, yangi shakllarning tugʻilishi kabi jarayonlarini hisobga olmaslik mumkin emas. Shundan kelib chiqqan holda koʻpovozlilik shakllari hamda musiqiy shakl va janrlar (cherkov musiqasi bilan bir qatorda dunyoviy musiqaning ham) rivojlanishining muayyan davrlarini ajratib

ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Ko'povozlilikning davrlarga bo'finish tarixi turli xil manbalarda taxminan quyidagicha ko'rinishga ega:

Polifoniya Yevropa ko'p ovozli musiqasida 9-asrdan ma'lum (organum, diskant, diafoniya, kontrapunkt). Tarixiy rivojida qat'iy (15—16-asrlar, yetuk misollari Niderland maktabi vakillari, Palestrina va boshqa ijodida) va erkin (17-asrdan, I.S. Bax, G. F. Gendel va boshqalar) Polifoniya davrlari ajratiladi.

Har bir davrning badiiy amaliyoti nafaqat shu davrda yaratilgan asarlardan tashkil topgan, balki unda o'tmish davrlarining ham badiiy yutuqlari, ayniqsa ulardan o'rganilayotgan davr tafakkuri asoslanganlari saqlangandir.

1. IX-XII asrlar. Ko'povozlilikning dastlabki shakllari - organum. Mukammal konsonansli (ohangdoshli) parallel harakatlar (oktava, kvarta va kvintali), qarshi harakat, qiya harakat va geterofoniyaning eng oddiy ko'rinishlari. Ustun bo'lgan ikki ovozlikda bo'g'inlar va matn so'zlarining sinxron talaffuzi kuylash uslubining kamdan-kam holatlaridandir.

2. XIII-XIV asrlar. Uch ovozlikning aniq ustunligida ovozlar sonining ortishi; birgalikda yangrovchi ovozlardagi kontrastning kuchayishi; imitatsiyaning kasbiy (professional) musiqaga kirib borishi. Janrlar - qo'shiq, motet, madrigal, ballada. Bu borada taniqli kompozitorlar - Frauenlob (XI a.), Florentina (1300-1351), G.de Masho (1300-1377), Peruzio (XIV a.), F.Landini (XIV a.), F.de Vitri (1291-1361) va boshqalar. Ko'povozlilikning to'liq manzarasini aks ettiruvchi katta miqdordagi anonim asarlar.

3. XV-XVI asrlar. Ko'povozlilikning yetakchi tori bo'lmish qat'iy uslub (vokal polifoniya)mng kamolot cho'qqisi. Polifonik uslub, shuningdek, cholg'u musiqasi rivojming davom etishi; cholg'u musiqasining vokal musiqadan asta-sekin ajralib chiqishi. Janrlar: Motet (motetdan farqli o'laroq XIII-XIV asrlarda - u nisbatan bir turli bo'lib, lotincha, ko'p hollarda diniy matnga bog'langan), madrigal (dunyoviy va o'ta egiluvchan janr), fransuzcha chanson, italyancha va nemischa qo'shiq, messaning yirik turkumli shakli. Kompozitorlar: D.Dyufai, J.Benshua, DJDansteybl, Y.Okegem, O.Lasso, J.Depre, GJzak, A.Villart, L.Zenfl, Dj.Palestrina va boshqalar.

4. XVII asr. Polifoniyaning cholg'u pyesalarida ham rivojlanishi, vokal janrlari cheklovlaridan ozod bo'lish, registr diapazonining kengayishi, polifonik rivoj usullarining boyitilishi. Gomofoniya yuksalishi bilan bog'langan yangi polifonik uslub kristallizatsiyasi. Janrlar: motet, messa, madrigal, richerkar, kansona, prelyudiya va fuga, cholg'u pyesalar turkumi, fantaziyalar, chakonalar, passakalyalar. Kompozitorlar: K.Monteverdi, S.Sheydt, G.Shyuts, J.Freskobaldi, Ya.Svelink, I.Reynken, J.Gabrieli, A.Stradella, A.Korelli, I.Paxelbel, D.Bukstexude, I.Kunau, G.Pyorsell, A.Skarlatti.

5. XVIII asrning birinchi yarmi Polifoniyaning yangicha yuksalishi. Janrlar: motet, oratoriya, messa, kantata, prelyudiya va fuga, passakalya, sonata, variatsiyalar. Kompozitorlar: I.S.Bax, G.F.Gendel, G.Teleman, I.Mattezon, R.Kayzer, A.Lotti, I.Fuks, A.Kaldara, J.F.Ramo.

6. XVIII asrning ikkinchi yarmi - XX asrning boshi. Polifonik shakl gomofoniya va ko'povozlikning gomofonik shakllari bilan bir 6 qatorda mavjuddir. Polifonik va gomofonik shakl va tamoyillarning o'zaro shiddatli ta'siri va bir-biriga singdirilishi.

7. XX asr. Musiqiy tafakkur va shakllantiruvchi tamoyillarning mavjud an'analarga tayangan holda shiddat bilan rivojlanish jarayonlari. Fuga, passakalya, polifonik turkumlar kabi polifonik shakllarning qayta tiklanishi.

Polifoniya XX asr musiqa san'atini o'tmish merosi bilan bog'lovchi muhim halqasidir. Polifonik shakllar tizimi (sistematikasi):

1) namunaviy klassik polifonik shakllar - imitatsion va noimitatsion;

2) namunaviy noklassik polifonik shakllar, ya'ni, XX asr kompozitorlik amaliyotida joriy bo'lgan va mustahkamlangan yangi tipdagi shakllar (Creshendoli polifonik shakllar, poliostinatoli, ritmkontrapunktik, simultanli va boshqalar);

3) individuallashtirilgan shakllar, ya'ni notipologik, yakka ixtiro etilgan shakllar. Polifonik shakllarda texnikaning turli ko'rinishlaridan foydalanish (tonal, modal, seriyali, mikropolifonik, aleatorik, sonor, polistilistik).

XX asr musiqiy tafakkurining umumiy ko'rsatkich xususiyatlari - bu uning polifoniyaga prinsipial tarzda intilishidir. S.Skrebkov so'nggi ming yillik davomida Yevropa tarixidagi polifoniya tadrijiyotini ta'kidlab, polifoniyaning to'rt turini ajratib ko'rsatadi:

1) geterofon yoxud ovozosti (подголосочная) polifoniya. Uning asosida jo'rovozlarning «cantos firmus» ga nisbatan linear ostinantli bog'liqligi saqladi. Bu holat ularning mavzuiylik jihatdan yetarli darajadagi mustaqillikka ega bo'lganlaridagina mavjuddir (asosan ovozlar ritmikasidagi farqlar hisobiga).

2) Yuksak Uyg'onish davrining qat'iy uslubiga xos bo'lgan stretto-imitatsion polifoniya. Ushbu polifoniya strettosi shunda namoyon bo'ladiki, bu yerda imitatsiya boshlang'ich ovozda kuy mavzui ustiga tushib, imitatsiyaga hamroh bo'luvchi nisbatan mustaqil kuy hanuz joriy bo'lmagan qarshi tuzilma sifatida keladi.

3) Mustaqil qarshi tuzilmasi bilan imitatsion polifoniyasi.

4) Turli mavzui polifoniya. Uni ovozlamining yetarli darajada mavzu jihatdan individuallashtirilganda kontrast polifoniya deb atash mumkin

20-asrda I. Stravinskiy, D. Shostakovich, Polifoniya Xindemit, O. Messian, B. Britten, V. Lyutoslavskiy va boshqa ijodida shaklan va usluban boyidi. O'zbekiston kompozitorlari (G. Mu-shel, T. Qurbonov va boshqalar) Polifoniya ga muhim o'rin ajratib, uni o'zbek musiqa merosiga xos bayon va rivojlanuv xususiyatlar bilan uzviy bog'lashga intilishgan. Polifoniya o'quv fani sifatida maxsus musiqa ta'lim tizimiga kiritilgan. O'zbek musiqashunoslari 20-asr o'rtalaridan o'zbek bastakorlari ijodida Polifoniya va monodiya uyg'unlashuviga asoslangan yangi —polimonodiya uslubini ham ajratadilar. Mazkur uslub muayyan sozlar tembri, o'zaro farqlanuvchi sadolar yo'nalishi, cholg'ular yoki ansambl ovozlarining o'ziga xosligi bilan belgilanadi. Dastlab K. Jabborov, M. Mirzayev va, ayniqsa, F. Sodikov kabi bastakorlarning cholg'u kuylari va ayrim ashula asarlarida shakllangan. Keyinchalik N. Qulabdullayevning

"O'ylamang", A. Ismoilovning "Uchrashuv", "Holim so'rma", "Favvora", "To'yona" kabi asarlarida yorqin ifodasini topgan.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va oijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.: "O'zbekiston", NMIU, 2017. -488 b.
2. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, Demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respubikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimga bag'ishangan Oliy Majlis palatasining qo'shma majlisdagi nutq. T.: "O'zbekiston", NMIU, 2017. -32 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlashyurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respubikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016- yil 7-dekabr. T.: "O'zbekiston", "NMIU, 2017.
4. Азимова О., Ибрагимова Ш. Замоновий гармония (Узбекистон композиторлари ижодида аккорд таркиби). -Т., 2008.
5. Akbarov I. Musiqa lug'ati. 2-nashri. -Т., 1997.
6. Асланишвили Ш. Принципы формообразования в фугах И.С.Баха. Тбилиси, 1975.
7. Бобровский В. Претворение жанра пассакальи в сонатно-симфонических циклах Д.Шостаковича / Музыка и современность.-М., 1963.
8. Глинский В. Полифония. Хрестоматия по полифоническому анализу.-Т., 2004.
9. Григорьев С., Мюллер Т. Учебник полифонии. 3-е издание. -М., 1977.
10. Должанский А. Относительно фуги / Избранные статьи. -Л., 1973.
11. Евдокимова Ю. История полифонии. Многоголосие Средневековья. X-XIV века. —М., 1983.
12. Евдокимова Ю.История полифонии. Музыка эпохи Возрождения.XV век.
13. Задерацкий В. Полифоническое мышление И. Стравинского. -М., 1980.
14. История современной отечественной музыки (1960-1990) / Редактор-составитель Е.Долинская. Вып. 3. -М., 2001.
15. Кузнецов И. Теоретические основы полифонии XX века. -М., 1994.
16. Курт Э. Основы линейного контрапункта. -М., 1931.
17. Кушнарев Х. О полифонии. —М., 1971.
18. Ливанова Т. Музыкальная драматургия И.С.Баха. -М., 1948.
19. Лихачева И. 24 прелюдии и фуги Р.Щедрина. —М., 1975.
20. Мухтарова Ф. Полифония в творчестве композиторов Узбекистана, Таджикистана, Туркмении. -Т., 1993.
21. Мухтарова Ф. Фуга в творчестве композиторов Узбекистана // Музыкальное искусство. -Т., 1982. 37. Мюллер Т. Полифония. -М., 1988.

22. Протопопов Вл. История полифонии. Западноевропейская музыка XIX - начала XX века. -М., 1986. 233

23. Протопопов Вл. История полифонии. Западноевропейская музыка XVII - первой четверти XIX века. -М., 1985.

24. Скребков С. Учебник полифонии. 4-издание. -М., 1982.

25. Курбонов Т. Полифония дарслиги. -Т., 1989